

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Osmanlı Yayılışına Karşı Papalık Söylemleri ve Yabancı Gözlemcilerin İfadeleri

Sümeysra ÇALIŞKAN¹

Özet

Osmanlı Beyliği'nin diğer beylikleri de hâkimiyetine alıp geniş sahalara yayılarak İmparatorluk vasfını kazanma olgusu üzerindeki mütalaalar günümüzde de sürmektedir. Bu durumun bir ciheti ise Papalık ile ilgilidir. İslâmiyeti benimsemiş gazilerin gaza ile kurduğu Müslüman devleti olan bu devlete karşı Papalık kayıtsız kalmamıştır. Zira Doğu Roma İmparatorları da Papalığı sınırlarındaki bu teşekküle karşı yardım isteyecek mecra olarak görmüş Papalık da bu yönde faaliyetlerde bulunmuştur. Peki, Papalığın Osmanlı kuvvetlerinin ilerlemesine karşı politikası ne olmuştur? Bu politikalarını yürütürken kullandığı söylemler hangi yönde olmuştur? Bu politik söylemler ne oranda hakikati yansıtmaktadır? Bu söylemler ile Hıristiyan gözlemcilerin kayıtları tutarlılık arz etmekte midir? Papalığın söz konusu politikasında siyasi vaziyeti ne oranda etkili olmuştur ve politik söylemleri ile siyasi durumu arasında bir bağ kurulabilir mi? Bu çalışmada bu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. Papalığın politik söylemleri, Osmanlı ülkesine gelmiş seyyah ve sefirlerin kayıtları ile karşılaştırılma usulü tatbik edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Papalık propagandası, Sefirler, Seyyahlar, Tarihî Kalıntılar

Papacy Discourses Against Ottoman Empire and Foreign Observers Expressions

Abstract

The Ottoman principality understand the principality of other principalities also gain the qualifications on the phenomenon spread to large areas in Empire it takes away the dominance today. One aspect of this situation is related to the Papacy. The Papacy remained indifferent to this state, which was a Muslim state established by the Gazi's who did not accept Islam. Because the Eastern Roman Emperors also saw the papal bishop as a medium to seek help against this acknowledgment. What about the politics of the Ottoman forces against the advance of the papacy? Where did the rhetoric of these policies go? How do these political discourses reflect reality? Are these records consistent with the records of Christian observers? How has the political situation in the politics of the papacy been influenced in the first place, and is there a link between political discourse and political situation? In this study, it was tried to answer these questions. The political discourse of the papacy was compared with the records of the traveler and the ambassadors who came to the Ottoman country.

Keywords: Ottomans, Papal propaganda, Ambassadors, Travellers, Historical Ruins

GİRİŞ

Milattan sonra 30 yahut 33 yılında çarmıha gerilmek suretiyle yaşamına son verilen Hz. İsa'nın öğretilerini benimseyenlerin sayısı zaman içerisinde önemli bir artış kaydetmiş ve bu inancın inananları başlangıçta cemaatler halinde bulunmuş sonrasında ise Papalık en yüksek dinî liderlik konumu olmuştur (Eliade, 2003:293). Grekçe "Baba" anlamını taşıyan "Pappas" kelimesi, bölünme yaşayan Hıristiyanlık inancının Roma'daki Katolik Kilisesi'nin yöneticisi olan Papa'ları tanımlamak için kullanılmıştır. Katoliklerin ruhanî önderinin temsil ettiği

¹ Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi. skepticalmodest@gmail.com.

Papalık aynı zamanda siyasi bir teşekkül yani devlet vasfını da taşımakta olup Papa da Vatikan Devleti'nin yöneticisidir (Eroğlu, 2018: 160-162). Papalığın bu cihetleriyle teşekküllü tedrici aşamalar neticesinde meydana gelmiştir. Bu kurumsallaşma ikinci yüzyılın sonunda başlamış 313 tarihli "Milano Fermanı"nın müteakip 380 yılında Roma devlet dininin Hıristiyanlık olarak ilanı ile Papalık önemli bir siyasî güç ve meşruiyete haiz olmuştur. Barbar istilaları sonrası Lombardların hâkimiyet kurduğu İtalyan yarımadasındaki toprakları Merovenj Kralı Peppin 754 yılında kurtararak Papa'nın yönetimine bırakmış ve bu tarih "Papalık devleti"nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir (Le Goff, 2015: 156-158).

"Kutsal savaş"ın Papalığın teşvik ettiği bir olgu haline gelişi 11. yüzyılda 9.Leo'nun (1002-1054) kilise için can verenleri uhrevî ödüller ile müjdelemesi ile başlamıştır (Cardini, 2004: 47-48). Bu ödüllerin müjdesine inananların teveccüh göstermesini, bilhassa Kavimler göçü ve barbar istilaları ile kıtaya yeni gelen ve Hıristiyanlığı yeni benimseyen kitlelerin dinî coşkunluğunu harekete geçirme maksadı taşıdığını mütalaa etmek güç olmasa gerektir

Papalığın; Cluny tarikatı, Siracusa, Barcelona gibi emirliklerle müttefiklen İspanya'daki inançsızlara (Müslümanlara) karşı yürütülen seferler "Kutsal" ilâm edilmiş ve seferi bizzat Papalık organize etmiştir. 1063 yılında savaş başlangıcında Aragon Kralı 1.Ramiro'nun bir inançsız tarafından öldürülmesi üzerine Papa 2.Alexandrus(?- 1072) kâfirlere karşı savaşa katılma çağrısı yapmış ve bu ulvi görevi ifa edenlerin günahlarından arınacağını duyurmuştur. Bu çağrı ve ödülü için pek çok baron, şövalye, dük harekete geçmiş ve düzenlenen seferde istenilen netice elde edilemeyerek akim kalmış, sefer yağma ve talanın ötesine geçememiştir. 1073 yılına gelindiğinde ise Papa 7. Gregorius(1020-1085) inananları harekete geçirmek maksadıyla uhrevî ödülünden daha cezbedici yani nispeten somut bir ödül tasavvur ederek, inançsızlardan kurtarılacak toprakların ele geçirenlere ait olacağı müjdesini vermiştir. Papa'nın kitadaki yoksulluk ve sefaleti göz önünde bulundurarak yaptığı bu çağrı üzerine büyük bir katılım gerçekleşmiştir. Bu "kutsal ordu", 1085 yılında Toledo'yu inançsızlardan almaya muvaffak olmuş buna ilaveten ilerleyen yıllarda başka bazı nispeten küçük çaplı başarılar da kazanılmıştır (Runciman, 1987: 91-92). Kitadaki ekonomik bunalımların da etkisiyle 11. yüzyılın başına gelindiğinde "Kutsal Savaş" bir tür geçim yolu haline gelmiş bulunmaktaydı (Runciman, 1987: 93). Haçlı Seferleri'ni bu bağlamda değerlendirmek, Osmanlıların kuruluş dönemi itibariyle Papalığın çağrılarında gösterilen ilgi ve iştirakin nispeten azlığını da değerlendirmeye yardım edecek ve önemli etkenlerden olan sosyo-ekonomik durum ve etkisini anlamamıza katkıda bulunacaktır. Şüphesiz yegâne sebebi bu olgu değildir fakat oldukça mühim bir etkeni teşkil ettiği sarihdir.

Kutsal Savaş'ın mahiyetinin aldığı anlam ve ekonomik-hayatî ihtiyaçların önemli bir sorun haline geldiği bu zamanlarda dönüm noktası olarak görülebilecek bir olay vukua gelir ki bu da 1092 yılında Selçuklu Sultanı Melikşah'ın vefatıdır. Sultan'ın ölümü varisler çatışmasına yol açmış ve bu durum siyasi istikrarın inkırazına sebebiyet vermiştir. Selçuklu devletinin hâkimiyet alanlarını Doğu Roma devleti (Bizans) sınırları aleyhinde genişletmesi, müteakib bir güçten yoksun bulunan (Doğu Roma) imparatorlarına daima rahatsızlık vermişti. Selçuklu devletinin bu istikrarsız durumunu olabildiğince yüksek kazançla fırsata çevirmeyi tahayyül edilmekteydi. Buna mukabil bu isteğini gerçekleştirecek maharetli askerî güçten yoksun bulunmaktaydı. Doğu Roma İmparatoru söz maksada hâsıl olmak için Papalıktan yardım istemiştir. Papa 2. Urban (1088-1099) Doğu Roma'nın yardım isteğini kendi siyasi planlarını kuvveden fiile geçirmek için de oldukça müsait ve faydalı bir durum olarak telakki etmiş ve siyasi politikası çerçevesinde değerlendirmiştir. Papa Urban, artık neredeyse tümü Katolik olmuş olan kıta üzerindeki hâkim siyasi gücün Papalık olduğunu kanıtlamak istercesine bir gezi tertip etmiştir. 1095 yılında Batı Fransa'daki Clermont'ta din adamlarıyla gerçekleştirilecek istişareye müteakip tüm inananlara açık olan bir konuşma yapacağı bilgisini yaymıştır. Burada yaptığı konuşmada Doğu Roma'nın ve inananların hayli güç durumda bulunduğunu, Hıristiyanların kutsal yerlerinin inançsızların hakareti altında bulunduğunu söyleyerek dinî coşkunluğu artırmayı hedefleyen önemli sözler sarf etmiştir. Doğu Roma'nın kendisine yani kendi sınırları için yardım istediği gerçeğini gölgede bırakacak biçimde altını çizerek Kudüs'ün Hıristiyanlar için öneminden, hac yolculuğunu gerçekleştirmenin hayli güçleşmiş olduğundan söz etmiştir. İsa'nın buyruğu

olarak Kudüs'ün inançsızlardan kurtarılacak temizlenmesinin vaktinin geldiğini ilâm etmiştir (Bauer, 2014: 708; Runciman, 1986: 98). Çünkü hayli kutsal bir görev inananları beklemekteydi: İsa'nın kabri inançsızlardan kurtarılmalıydı (Ruelland, 2004: 69). Bu maksatla 1095 yılında başlayan Haçlı Seferleri, 1291 yılında Akka'nın Memlûk hâkimiyetine alınmasıyla sona ermiş ve nihayetinde Hıristiyanlar bu süreçte kazandıkları toprakları büyük oranda kaybetmişlerdir.

13. yüzyılın sonlarında yani 1291 yılında Akka'nın Memlûk yani Müslüman bir yönetime geçmesi ile başlayan, 1302 yılında Osmanlıların Doğu Roma'yı mağlubiyete uğratmasıyla adımları genişleyen Müslüman (Osmanlı) hâkimiyet ve gücü; zayıflamış haldeki Doğu Roma İmparatorluğu'nun Balkan bölgesindeki toprakları için mücadele veren Bulgar, Sırp, Macarlara galebe çalmıştır. Papalığa göre sapkın olan Ortodoks mezhebenden olan Sırp prensleri dahi yine Papalık tarafından Osmanlı ilerleyişine karşı desteklenmiştir. Papalık hayli etkin olma arayışlarına karşın yeterince etkili olamamış yani Osmanlıları hâkimiyet tesis ettikleri topraklardan çıkarmakla neticelenecek bir büyük kutsal saldırıya muvaffak olamamıştır. Bunun için yaptığı kutsal sefer çağrılarını beklediği katılımı husule getirememiştir. Buna mukabil etkili olmak için daim bir surette, kıta içerisinde bulunan inananlara ve bu inananlara hükmeden kral, dük ve kontları Osmanlı hâkimiyeti konusunda; onların Müslüman (yani inançsız) oluşları durumu üzerinden bir siyaset takip etmiştir. Kitadaki durumunu güçlendirme ihtiyacının da etkisiyle izlediği politika çerçevesinde Osmanlıların ne kadar vahşi, yıkıcı, kan dökücü, harap edici olduğuna dair politik söylemler üretmiştir. Bu betimlemelere rağmen yeterince yani isteği olan Osmanlı hâkimiyetine son verecek gücü oluşturacak katılımı sağlayamamıştır. Biz buna sebep olarak çeşitli etkenlerin yanında kıta insanların Papalığın siyasetinin ayırıcılığında bulunuyor olmalarını da mütalaa ediyoruz. Zira 13. yüzyılda Orta Avrupa'ya kadar ulaşan ve yıkıcılık ve tahripkârlığıyla dönemini ve sonraki çağları etkilemiş bulunan Moğollar ile işbirliği maksadıyla münasebet tesis etmiş ve tabiri uygunsuz onlara bir Haçlı seferi gerçekleştirmeyi düşünmüş fakat akamete uğramış, Moğol tahripkârlığını görmez gibi davranmıştır. Söz konusu tahripkârlık Avrupa kıtasına ulaşmadığı müddetçe de görünmez kalmıştır. Osmanlı hâkimiyeti şüphesiz savaşlar ve getirdiği yıkımlardan uzak olmamış ancak söz konusu durumlar kör bir taassup, dinî zarar verme ve yok etme, varlığına tahammül gösterilemediğinden ortadan kaldırma olmamış, döneminin savaşlarının ve kurulan yerleşimler sebebiyle tarihin doğasından olmak üzere eski yapılar zamanla ortadan kalkmış görünmektedir.

Kitadaki kralları ve inananları harekete geçirmek maksadıyla Papalık tarafından; büyük yıkım ve hatta Hıristiyanlığı ve O'na dair olanı yeryüzünden kaldırma maksadı taşıdığı yönünde kışkırtıcı bir politika izlenmiş ve bu yönde ifadeler ve haberler yayılmıştır. Papalığın, Osmanlı hâkimiyetini genişletmesine karşı kat'i politikası Osmanlı hâkimiyetini sonlandırmak olmuştur. Öyle ki Osmanlılar ile savaş durumunda olan Macaristan ve Venedik'in ateşkes diledikleri zamanlarda dahi sulh yanlısı tutumun karşısında yer almış, neredeyse daima bu konuda fermanlar yayımlayıp Osmanlılara karşı kutsal savaş tertibine dair çağrılarını yinelemiştir.

Bu çalışmada Hıristiyan dünyasının "Çoban"ının bu yönde söylemlerine mukabil Osmanlı beldelerine sefaret, seyahat yahut başka sebeplerden mütevellit gelmiş bulunan Hıristiyan "Kuzu"larından bazılarının kayıtlarına yer vermeye çalışacağız.²

1. PAPALIK SİYASÎ İFADELERİ ve SEYYAHLAR İLE SEFİRLERİN TANIKLIKLARI

Osmanlı siyasi tarihindeki 1402-1413 yılları arasındaki Fetret (Başar, 1995: 480-482) dönemine müteakip devletin siyasi gücünün yeniden hissedilmesi Sultan 2.Murad (1421-1444, 1446-1451)'in faaliyetleri ile mümkün olmuştur (İnalçık, 2006: 164-172). Osmanlı kuvvetlerinin Balkanlardaki faaliyetleri Doğu Roma İmparatorluğu olduğu kadar bu bölgede hâkimiyet tesis etmek isteyen Sırp ve Macar krallıklarını da harekete geçirmiş ve

² Bu çalışma Prof. Dr. Yasemin Demircan danışmanlığında yürütülen "Papalığın Osmanlılara Karşı Faaliyetleri ile Osmanlı Kaynaklarında ve Çağında Papalık (1302-1622) adlı Yüksek Lisans Tezi ile bağlantılı olup Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili Yabancı Kaynaklardan olan seyyahların cihetidir. Papalığın ifadeleri ile uyumluluğu araştırılmıştır.

bilhassa Papalığın da dikkatini çekmiş, bölgedeki söz konusu güçler de Papalığa müracaat etme gereği duymuştur. Papa da 1442 yılında Venedik ile Macaristan müttefikliği için gayretle çalışmış, Doğu'daki Hıristiyanların hayli zor ve pürmelal vaziyette olduklarını vaaz etmiş, sefer fermanları yayımlayarak kutsal savaş vergisi toplamaya da başlamıştı. 1443 yılı başlarında Papa 4.Eugenius (1431-1447) Hıristiyan kralları “ çok büyük hain Türk” olarak andığı Sultan Murad’a karşı harekete geçmeye çağıran bir genelge yayımlayarak “Hristiyanlığın geleneksel düşmanı” karşısında bunun dinî bir görev olduğunu ifade etmiştir (Turan, 1990: 303; Zinkeisen, 2011: 452-454). Yuvan-ili Hâkimi İvan Kastriota'nın oğlu İskender Bey'in isyanı (Emecen, 2015: 124-125; Hammer, 2008: 187-190) Osmanlıları zor durumda bırakmasının yanında Papa'nın desteklerini de bulmuş ve uzun yıllar sürecek bir meselenin başlangıcı olmuş ve Papa tarafından Hıristiyanlığın medar-ı iftihar olarak unvanlandırılmıştır (Setton, 1997: 73). Çünkü Papalığa göre; Venedik, Macaristan gibi İskender Bey de Hıristiyanlığı Osmanlı vahşetine karşı savunmaktadır.

Papalığın 1453 yılı öncesinde Osmanlı ilerlemesine karşılık kıta insanlarına duyurduğu bu durumun aksine Osmanlı ülkesine sefaret yahut seyahat maksadıyla gelen Hıristiyanlar Papalığın söz ettiği pürmelal halin aksi kayıtlarda bulunmuştur. Zira Osmanlı hâkimiyetinin yayılışı kendisine ilişkin birçok efsane ve söylenceye yol açmış, merak uyandırmış ve seyyahların ilgisini celp ederek Osmanlı coğrafyasına seyahatlere sevk etmiştir. İlâveten gücü dolayısıyla bilhassa 16. yüzyılda ittifak arayışları gibi barış anlaşmaları, ticari ilişkiler, diplomatik temaslar gibi sebeplerle sefirleri de sıklıkla ağırlamıştır. Bu seyyah ve elçiler bu sisli söylemlerin gerisinde bulunan Osmanlılara dair gözlem, yargı ve bilgilerini kaydetmiş, hükümetlerine iletmış yahut yazılı eser haline getirmişlerdir.

1402-1412 arasında Timur devleti hükümdarı Emir Timur'a giden İspanyol elçi heyetinden olan Ruy Gônzalez de Clavijo 1430 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan Aynaroz Dağı'nda bulunan ve bugün de ayakta olan manastırların sağlam bir vaziyette bulunduğu havadislerini hayretle karşıladığını kaydetmiştir. Osmanlıların hâkimiyet kurmasına müteakip Gelibolu'yu donanma üssü haline getirdiğini ifade etmiş ve Ereğli'de hâkim unsurun Türkler olmasına karşın Rum nüfusun çoğunlukla meskûn bulunduğu, İstanbul'da birçok kutsal mekânın varlığını sürdürür olduğuna tanıklık etmiştir (Clavijo, 2007: 29-58). Benzer bir diğer kayıt 1436-1439 yılları arasında Osmanlı topraklarının bir kısmından da geçmek suretiyle Emir Timur'a elçi olarak görevlendirilmiş İspanyol Pero Tafur'un eserinde yer almaktadır. Türklerin çevresinde yerleşim kurmalarına rağmen Truva harabelerine hiç bir zarar getirmediklerini, Edirne'de yaptığı gözlemleri neticesinde hâkim oldukları topraklar üzerindeki tasarruflarının asilâne olduğunu ve faziletin ne olduğuna dair bir soruya cevabı temsil ettiklerini ifade etmiştir (Önalp, 1994: 2501-2514).

Bu örneklerden farklı ve daha evvel olarak Sırp despotu Stefan Lazareviç'in biyografisini hazırlamış bulunan Konstantin Kosteneçki, Sultan Bayezid(1389-1402)'in ulu ve doğru olup aynı zamanda Despot'a peygamberâne öğütlerde bulunan bir karaktere sahip olduğunu yazmıştır. 1396 yılında gerçekleşen Niğbolu muharebesinde Osmanlılar tarafından mağlup edilen kuvvetlerden kaçanların, öldürülenlerin, boğulanların olduğunu yazmakla birlikte Papalığın ifadelerinin aksine Kilise altalarında meydana gelmiş yahut gelen bir tecavüzdən söz etmemiştir (Filozof, 2008, s. 53-59).

İki farklı mecradan çıkan bu kaynaklar dikkate değerdir. Ancak Papalığın ifadeleri Osmanlı yayılışı arttıkça daha fazla dikkat çekici ve sert muhtevaya sahip olmuştur. Bilhassa Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'in Konstantinopolis'i zaptı ve müteakip faaliyetleri Papalığı hayli rahatsız etmiş, bizzat Sultanı hedef almıştır. İstanbul'un fethi üzerine Papa 5.Nicholaus, Sultan Mehmed'in; Hıristiyan kanına susamış olan şeytanın çocuğu, deccal ve Ahit'te yer alan üzeri taçlı yedi başlı kızıl ejderha olduğunu ilân etmiş ve inananları canları, malları ve kanları pahasına savaşmaya çağırmış, savaşa katılanların yahut destekte bulunanların günahsız kılınacağını duyurmuştu (Zinkeisen, 2011: 27-30; Cardini, 2004: 152-153). 1455 yılında çeşitli bölgelere vaizler göndermiş ve Hıristiyanların ne denli zor durumda yaşıyor oldukları ve yıkım içinde buldukları, acı içerisinde kıvrandır durumda olduklarını duyurmuştur(Housley, 2016: 237-238). 1456 yılında Macar Kralına; Sultan Mehmed'in

maksadının Hıristiyanlığı yıkmak olduğunu yazmıştır (Babinger, 2013: 138). Esasen bu söylemleri o denli etkili olmuştu ki 1456 yılına gelindiğinde Osmanlıların acımasız ve vahşi oldukları, maksatlarının yeryüzünden Hıristiyanlığı söküp yok etmek olduğu yaygın bir kanaat haline gelmiş bulunmaktaydı. Buna mukabil bir tarikatın ünlü bir azasından olan Aggbachlı Vinez Osmanlıların Müslüman olmayanlara inanç değişikliği konusunda tahakkümde bulunmadıklarını ve kutsal sefer çağrılarının anlamsız olduğunu ifade etmişti. (Housley, 2016: 52) Bu ifadeyi bir kişinin yargısı olmaktan ziyade mevcut bir yargının bir kişi tarafından dile getirilmesi olarak değerlendirmek mümkündür. Zira aksi halde Papalık çağrılarının katılımın daha yüksek olmasını beklemek hatalı olmasa gerektir. Ayrıca Papalığın Sultan Mehmed'e yönelttiği bu sert suçlamaların; Padişah'ın fethi müteakip bir katliam yahut baskının aksine Ortodoks Kilisesi'ni yeniden ihya etmesi ve onurlandırması, Ortodoks tebaaya geniş hüviyetler vererek Papalığın yardım mecrası olarak mütalaa edilmesi durumuna son vermiş olmasından da neşet ettiğini düşünmek hatalı olmasa gerektir.

Katolik Hıristiyanları yeterince hareketlendirememiş olan Papa 2. Pius (1458-1464) Rönesans döneminin etkisiyle neşet eden kültüre uygun vaazlar geliştirmiş, insanları bu yönden de etkilemeye çalışmıştır. Konstantinopolis'in kaybedilmesini Homeros Platon'un bir kez daha katledilmesi anlamına geldiğini, bu değerlerin kurtarılması için de sefere iştirakin zaruret olduğunu ifade etmişti (Housley, 2016: 51/278). Bununla da yetinmeyip Osmanlıları şeytanlık ile suçlayarak Hıristiyanların baş düşmanı ilân etmekten de çekinmemişti (Setton, 1997: 260-261). 1459 yılında ise Mantua'da bir kongre toplanacağını duyurarak Hıristiyan kralları davet etmiş ve onların destekleriyle amfibik vasıflı bir saldırı gerçekleştirmeyi tahayyül etmiş ancak başarılı olamamıştır. Osmanlı hâkimiyet sahası geliştikçe Papalığın durdurma faaliyetleri ve bu doğrultudaki söylemleri sürekli tekrar ediliyordu. 1470 yılında Eğriboz adasının Osmanlı egemenliğine alınması üzerine Papalık bu kez Sultan'ın amacının Hıristiyanlığın adını dahi yeryüzünde bırakmama isteği olduğunu söylüyordu (Setton, 1997: 304-305) 1471 yılında Papa olan 4. Sixtus (1471-1484) tüm Hıristiyan krallara Osmanlılara karşı birlik için elçi göndererek Hıristiyan kralları "*dinsiz köpek*" (sultan) Mehmed'e karşı harekete geçmelerini istemiştir (Setton, 1997: 315) Eğriboz'un fethi'nin İtalyan yarımadasına istilânın basamağı olduğunu duyurduğu gibi Hıristiyanlığı kana bulama konusunda kararlılık taşıyor olduğunu da ifade etmişti (Setton, 1997: 304-305). 1480 yılında İtalyan yarımadasında bulunan Otranto'nun zaptının anlamı Papa 4.Sixtus'a göre; Kutsal din yanında kutsallık mahiyeti taşıyan herşeyi yıkmayı hedeflemektedir ve bu güç mümkün olursa Papalık ve Roma'nın varlığını dahi ortadan kaldıracabilirdi (Housley, 2016: 164).

1513 yılında ise Giovanni de Medici 10. Leo adıyla Papa olmuş, Osmanlılara karşı kutsal saldırı arzuladığını ifade etmiş ve kiliselerin Osmanlılar elinde bulunduğunu, sunaklarında Hıristiyan kızlara tecavüz edildiğini ve benzer teşvik maksatlı sözleri yinelemiştir (Setton, 1984: 154).

Bu ve benzeri söylemler oldukça fazladır³ ve burada tamamını derlemek bir çeşit tekrara yol açacaktır. Fakat Papalığın hem Rönesans döneminde ilgi gören antik eserler hem de Hıristiyanlık ile inşa edilen Kiliseler ile Hıristiyanları yok etmeyi amaçladığına dair ifadeleri seyyah ve sefir kayıtlarınca yalanlanmış gibidir. Yeniden bu kaynaklardaki bilgilere dönmek önem arz etmektedir. Bilhassa bu ifadelerin oldukça ileri tarihlerinde alınan kayıtlar dahi Osmanlı medeniyet anlayışını ve Papalık tarafından tahrifatını gözler önüne serecek

³ Benzer ve Detaylı bilgiler için Bkz: Setton, Kenneth (1984). Papacy And The Levant Volume 3 The Sixteenth Century, Ameri American Philosophical Society, Philadelphia; Setton, Kenneth. (1997). Papacy And The Levant Volume 2 The Fifteenth Century, American Philosophical Society, Philadelphia; Turan, Şerafettin (1990) Türkiye-İtalya ilişkileri, Metis Yayınları, İstanbul; Housley, Norman. (2016). Haçlı Seferleri Ve Osmanlı Tehdidi, (Çev.) Mehmet Morali, Alfa Yayınları, İstanbul; Jorga, Nicolae. (2005). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 2-3, (Çev.) Nilüfer Eççeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul; Jorga, Nicolae. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 1, (Çev.) Nilüfer Eççeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul; Mantran, Robert. (2012). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (Çev.) Server Tanilli, İş Bankası Yayınları, İstanbul; Zinkeisen, Johann Wilhelm. (2011). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 1-2-3, (Çev.) Nilüfer Eççeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul

mahiyettedirler. Bunlardan en dikkat çekici olanı 1532-1540 yılları arasında sefir olarak görev yapan Venedikli Bassano'nun kaydı olsa gerektir. Zira kuruluşundan itibaren Osmanlı devleti ile en fazla mücadele eden de bu devlet olmuştur. Bassano; Osmanlıların İsa peygambere de diğer peygamberler ile birlikte saygı gösterdiğini, Hıristiyanların bir takım kısıtlamalara maruz kalmalarına karşın ibadetlerini ibadethanelerinde rahatlıkla yerine getirebildiklerini ve ağır bir cürmün cezalandırılması söz konusu olduğunda din farkının gözetilmediğini kaydetmiştir (Afyoncu, 2012: 37/43-44/107). Yine Venedikli Albert Howe Lybyer 1543 yılında Osmanlıların hâkimiyeti öncesi inşa edilmiş eski eserlerin ve ayrıca her din anlayışına ait tapınağın mevcut bulunduğunu; bunun yanında aynı zamanda her milletten olanları ağırlamada ayırım gözetmeyen imarethanelerin olduğu gözlemleri arasında ifade ettiklerindedir (Lybyer, 2011:260-261). 1550-1559 yılları arasında ise Venedik sefiri Alvise Renier, Boğazların ilerisinde kaleler bulunduğunu ve eski Yunan medeniyeti zamanından kalan harabelerin hâlâ var olduklarını son zamanlarda yıkılmaya başladığını yazmıştır (Afyoncu, 2012: 150)

1547 yılında İstanbul'a gelen Fransız Elçi D'aramon'un Kâtibi Jean Chesneau 1548-1550 yıllarında gözlemlerini kaydetmiştir. Morava Nehri'nin doğusunda meskûn Hıristiyan kadınların diledikleri gibi yaşadıklarını, Ayasofya'nın göz alıcı olduğunu ve Roma sütunlarının ayakta bulunduğunu yazmıştır. Buna mukabil ona göre Türkler yağmacılık ve harap ediciliğe de sahip bulunmaktadırlar ancak Gebze'de Yunanca yazılı sütun ve taşlar varlıklarını sürdürmekte olduğunu da ifade etmiştir. İlaveten Bolu, Erzurum, Urfa'da ve Kutsal beldelerdeki bir hayli antik eser ve Kilise'nin mevcudiyetini sürdürdüğü diğer bir ilgili kayıttır (Chesneau, 2012:16-75) Osmanlı yönetiminin Fransa ile müttefik ve fakat Venedik ile süregelen bir biçimde savaş içerisinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurulduğunda bu kayıtlar ve önem ile anlamları daha fazla artmaktadır. Zira Venedik sefir kayıtları savaşlara, Fransız kaydı ise önyargılara rağmen bu kayıtları tutma lüzumu duymuşlardır. Ve bu tutum da bu kayıtların güvenilirliğini artıran bir durum olarak mütalaa edilmeye uygun görünmektedir.

Diğer bir süregelen savaş ilişkisi mevcut olan Avusturya devletinin sefiri Ogier Ghislain de Busbecq ise 1554 ve 1562 yıllarındaki tanıklığında Estergon'daki başpiskoposun önemli bir yetki ve büyük bir servete haiz bulunarak görevde olduğunu, ilk olarak Budin'de ve dahi büyük yahut küçük her köy ve kasaba, şehirde yeniçerilerin gerektiği durumlara karşı Yahudi ve Hıristiyan reayayı korumakta olduğunu, Hıristiyan reayanın cenaze merasimlerini rahatlıkla yerine getirebildiklerini gözlemlemiştir. Hıristiyanlar ve kabul ettikleri miraslarının mevcudiyeti hâlihazırda yaşam sürdürenler ile de sınırlı değil ve Niş'de Roma döneminden kalma yol ve mermer sütunların, Roma sikkelerinin mevcudiyeti de söz konusudur (Busbecq, 2004:18-30) Kayıtlarındaki mukayeseye göre Roma dönemi kalıntıları hayli mevcut olmakla birlikte Constantin'in Roma şehriden getirdikleri nispetiyle azdır fakat Ankara'daki Roma kitabe ve eserleri hâlâ mevcut durumdadır. Tüm bu mevcudiyetlere rağmen İstanbul'un Roma ile rekabet ettiği günlerin geride kaldığını da ifade etmiş, Türklerin başarılarına sebep olarak liyakate değer vermelerini göstermiştir. Bu övgüye karşın yine de Osmanlı yönetiminden hoşnut olmayan Hıristiyanların varlığı söz konusu olduğunu yazmıştır (Busbecq, 2004:36-95). Bu tutumu Busbecq'in mütereddit bir durumda kaldığını ve gördükleri ile yargılarında değişiklik yaptığını düşündürmektedir.

Fransız seyyah Philippe Du Fresne Canaye, 1547'de gelmiş olan Chesneau'dan daha az önyargıda olduğu sarıh bir biçimde ortaya koyduğu üzere ve oldukça ileri bir zamanda, 1573 yılında Drina ırmağı doğusunda birçok güzel Hıristiyan köy, kilise ve tarikatlarının bulunduğunu ayrıca antik zamanlardan kalma eserler ile karşılaştığını kaydetmiştir (Canaye, 2009:39-46). Rum kadınlarının yaşamlarını sürdürme hususunda rahat olduklarını, Roma kalıntıları ve sütunların varlığına tanık olduğunu, İstanbul fethedildiğinde resim ve salipler dışında tahribe başvurmadıklarını söylemiş Dikilitaş'ın hâlâ var olduğunu kaydetmiştir (Canaye, 2009: 60-69) Bozcaada da Constantinus'un bir kilisesine ait kalıntılara tanık olmuştur (Canaye, 2009:102).

Alman Protestan sefir maiyetinde 1578-1581 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Salomon Schweigger ise buraya dek yer verdiklerimizden Protestan oluşu cihetiyle farklı bir göz olarak; sınır boylarında birçok Hıristiyan'ın var olduğunu fakat işkenceye maruz kaldıklarını, Roma döneminde kurulmuş bazı yerleşimlerin varlığını sürdürür vaziyette olduklarını kaydetmiştir. Ancak sonraki notlarında Hıristiyanların Roma

döneminden beri varlığını sürdürmeye devam etmekte olan Kiliselerde rahatça ibadette bulunabildiklerini, Roma döneminden beri ayakta durmayı sürdüren hayli anıt, su kemeri, yapıların var olduğu bilgisini vermektedir(Schweigge, 2004:118-151) Buna mukabil O'na göre Türkler vahşi, tahripkâr ve acımasız bir türdürler ve onların hâkim olduğu yerlerde ot dahi yetişmezdir ki bu yargı Hıristiyanlar arasında eskiden beri mevcut ve yaygın bulunmakta olduğunu ifade etmiştir (Schweigge, 2004:156-157). Schweigge'in bu sert tutum ve ithamlarını da Protestanların Katolikler ile mücadele halinde oluşlarına ve bunun etkisiyle de dinî mutaassıplığa düşmüş olma olanağına yormak mümkün görünmektedir.

Alman bir köle olan ve 1585-1588 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Michael Heberer Arapların İskenderiye'de bir Kilise'yi tahrip etmesi üzerine Sultanın Hıristiyan ülkelerinde görülmesinin mümkünat dışı olduğu bir yaklaşımla daha görkemlisini inşa ettirdiğini, Türklerin Araplardan daha insanî tutuma sahip bulduklarını, kölelere de bu davranışlarını yansıtıklarına tanıklık etmiştir (Heberer, 2003:96-162).Heberer köle edilmiş olmasına ve Osmanlı kuvvetleri ile savaşlar halinde olan Alman devletinden olmasına karşın bu yönde ifadelerde bulunmuş olabilmesi oldukça önemlidir. Ek olarak kendi mukayesesinde olduğu gibi Osmanlı İmparatoru'nun tutumunun Avrupa krallarından farklılığından etkilenmiş olması söz konusu krallar hakkında kanaatlere sahip olmamızı mümkün kılmaktadır. Bu dönemde Protestan ve Katoliklerin de mücadele içerisinde olduklarını göz önünde bulundurduğumuzda Heberer'in Osmanlı İmparatoru'nun tutumunun ne denli kıymetli olduğunu takdir ettiği açıktır.

1591 yılında Osmanlı ülkesinde bulunan Alman sefaret heyetinden Mitrovic Bratislav yeniçerilerin Hıristiyan ve Yahudileri başıbozuklara karşı koruduklarını, Roma zamanından kalma yapı ve sütunların bâki olduklarını (Mitrovic, 1981:11-65) saygıdeğer Türklerin Hıristiyanları katiyen hor görmediklerini, vaziyetlerinin perişanlığında merhamet ile yaklaştıklarını ifade etmiştir (Mitrovic, 1981:146). Bu kayıt da Heberer'in ki kadar önemli olsa gerektir zira Protestan ve Katolik mücadelesi bu tür tutumların kıta içerisinde özlem duyulan bir durum olduğunu düşündürmektedir. Bunun yanında bu kaydın Protestan ve Katoliklere inançsız ve vahşi olarak nitelenen Osmanlı yönetiminin bu konuda ne denli kemal sahibi olduğunu gösterme maksadı taşıdığı da düşünülebilir. Çünkü Katolik ve Protestanlar bu dönemlerde ihtilaf halinde buldukları bilinmektedir.⁴

Polonyalı bir Ermeni olan ve 1608-1618 arasında seyyah olarak Osmanlı beldelerinde bulunan Polonyalı Simeon İstanbul'da Ermenilerin rahatlıkla yaşadıklarını ve beş kiliseye sahip bulduklarını, Roma döneminden kalan Ermeni Kiliselerinin mevcudiyetlerini koruduklarını, şehirde yüzün üzerinde Kilise bulunduğunu ve İstanbul muhitindeki beldelerde de Roma kalıntısı yapı ve eserlerin baki bulduklarını kaydetmiştir.(Simeon, 2007:15-34)

1621 tarihli anonim bir seyahatname de Osmanlı sınırlarında 80.000 kadar Katolik Hıristiyan'ın rahat bir yaşam sürdürdükleri bilgisine yer verilmiştir (Üçel-Aybet, 2010:310)

Osmanlılar ile savaş, kimi ittifak yahut düşman bulunan çeşitli krallıklardan seyyah yahut sefirlerin ittifak eden, birbirleriyle tutarlı kayıtlarına yer verdik. Bu gözlemlerin kaydedilmiş olması Osmanlı tarihini tek cihetli ele almak vaziyetinden uzak kalınmasını sağlamıştır. Bunun yanında bu tanıkların bu kayıtları tutmalarında anlamlı bir sebep olduğu, bunları şaşkınlıkla karşılamış buldukları mütalaaya uygun görünmektedir.

Görüldüğü gibi Papalığın Osmanlı ilerlemesine karşı politikası, kıtadaki inanları harekete geçirmek ve bu yönde başarı kazanmak maksadıyla kutsal değerler ve mirasların harap edildiği yönünde abartılı bilgiler vermek olmuştur. Yine Hıristiyan olan gözlemcilerin kayıtları söz konusu ifadelerin yegâne hakikat olmadığına işaret etmektedir. Buna mukabil bu ifade ve siyaseti terk etmemiş ısrarla bu yönde politika izlemiştir. Bunun en

⁴ Bkz: Ç-----S------(2017-2018?) "Papalığın Osmanlılara Karşı Faaliyetleri ile Osmanlı Kaynaklarında ve Çağında Papalık (1302-1622). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hazırlanmakta olan Yüksek Lisans Tezi

mühim sebebi kıtadaki vaziyeti olsa gerektir.⁵ Papalık önce Lorenzo Valla'nın İtalyan Yarımadası'nın Papalığa ait olduğuna dair Constantin Bağışı'nın sahte olduğunu ortaya çıkarması ile yarımadadaki hak iddiası meşruiyetini kaybetmiş ardından da 1494 yılı itibariyle Fransa Krallığı ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun mücadelesi başlamıştır. Bu dünyevî yöneticilere yasal olarak karşı koyamayan Papalık, Osmanlı yayılışını işaret ederek yarımadayı korumaya çalışmış fakat akamete uğramıştır. 1517 yılında Martin Luther'in başlattığı ve Reform olarak adlandırılan süreç kıta içerisindeki Papalık mevcudiyetine tehdit oluşturmuş ve Papa da kendisine yönelen tehditlere karşı esas tehdidin Müslüman Osmanlılar olduğunu ve ilerlemelerinin devam ettiğini duyurmuş, dinî coşkunkluklarını Osmanlı kuvvetlerine karşı kullanmalarını istemiştir.

SONUÇ

Papalığın Osmanlılara karşı bakış ve değerlendirmesi Haçlı Seferleri döneminden farklı yönlerde sahip bulunmakta fakat politik söylemleri iki din arasındaki hamaseti artırmaya, savaş halinde bulunan Hıristiyanların sayısını yani kıtanın genelini Osmanlılara karşı sefere katılımlarını sağlamaya yöneliktir. Buna mukabil ticaret söz konusu olduğunda neredeyse her çağda benzerine rastlanabilecek bir yaklaşıma da sahip bulunmaktadır. Ancak Papalığı diğer devletlerden farklı değerlendirme gereği, dinî devlet olma ciheti ve bu cihetiyle sarf edip yaptıkları arasındaki çelişkileridir. Söz konusu çelişkileri ortaya koyup eleştirel yaklaşım ile bunlar üzerinden tarihî tutumları netleştirmek bir ölçüde mümkün görünmektedir. Çalışmamızda da görüldüğü üzere Papalığın kıta içerisinde izlediği politikanın bir parçası olan bu ifade ve teşviklerin farklı türden kaynaklara başvurmadan kullanılmaları, Tarih araştırmalarından beklenen geçmişe vakıf olmaya haiz kılmadıkları bilinen bir husustur. Osmanlı Tarihi üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler yabancı kaynakların da kullanımı ile daha geniş ve vasıflı bir nitelik edinimi için oldukça mühim olması hasebiyle de önem arz etmektedir. Bununla birlikte Osmanlı yerli kaynaklarının Osmanlılar cihetinden tutulmuş olduğunu gözardı etmemek, sarih ve olabildiğince sağlıklı bilgiye ulaşmak elzemdir ve Osmanlılara dair bilgiler veren yabancı kaynaklar için de bu metodoloji geçerlidir. Osmanlı tarihinin yabancı kaynakları olarak eleştirel bir yaklaşım ile kullanılarak söz konusu dönemleri anlamamıza yardımcı olabilecek kaynaklardan olan yabancı seyyah, sefir yahut gözlemciler gibi tanıklıkların kaydedildiği bu tarihî kaynaklar her ne kadar bireysel gözlem ve yargıları taşıması, objektiflik konusunda önemli oranda noksanlık taşıdıkları düşüncesi nedeniyle endişeler ve eleştirilere maruz kalmış olmasına rağmen oldukça aydınlatıcı bilgiler sağladığını göz önünde bulundurmak elzem görünmektedir.

Osmanlıların hâkimiyet anlayışı ile bu anlayışı fiili düzlemde uygulamasına karşın Papalığın iletişim araçlarının günümüze nispetle hayli az olduğu çağlarda yaptığı tahrifat da yine yabancı; yabancidan kasıt Hıristiyan olan tanıklıklar ile çürütülebilir vaziyettedir. Günümüzde dahi tahrif ile yayılan çarpıtılmış haberler bilinçaltında önyargılar oluştururken söz konusu dönemlerdeki iletişim araçlarının nispeten noksanlığı dolayısıyla inanan insanların bilinçaltında onarılması güç yargılara sebebiyet vermiş olsa gerektir. Fakat günümüzde bilimsel bir anlayış, kaynakların karşılaştırılması ile yürütülecek araştırmalar hem tarihî olguların esas vaziyetini ortaya çıkarmaya hem de verilen bilgi ve haberlere eleştirel yaklaşıma yardımcı olacak önemli onarıcı çalışmalar olacaktır.

Osmanlıların kurduğu devlet; İmparatorluk vasfında olmuş ve Padişahları İmparatorluk yönettikleri zihniyetini taşımış bulunarak reaya politikası izlemişlerdir. Gayrimüslim statüsünde yaşam sürdüren tebaasına, gelenek ve kültürel miraslarına kör bir taassup, yıkıcı bir tutum ile yaklaşmaktan uzak kalmış olmasına rağmen bu çalışmada ele aldığımız gibi Papalık tarafından farklı ve mübalağalı lanse edilmiş ve yine bu tutumun yegâne hakikat olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Osmanlıların hâkimiyet kurdukları çoğu sahada Roma dönemi ve öncesi

⁵ Geniş ve ayrıntılı bilgi Prof. Dr. Yasemin Demircan danışmanlığında yürütülen "Papalığın Osmanlılara Karşı Faaliyetleri ile Osmanlı Kaynaklarında ve Çağında Papalık (1302-1622) adlı yüksek lisans tezinde yer almaktadır. Burada kısaca yer verilmiştir.

antik çağların önemli eserleri, tebaasının kültür ve gelenekleri günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. Bu çalışma bu İmparatorluk ve medeniyet zihniyetinin insana, inancına ve mirasa yönelik saldırgan imaj çiziminin aynı zamanlarda bu imajı nasıl tümüyle sürdüremediğini ve yabancı kaynaklardan olan seyyah, sefir tanıklıklarının verdiği bilgiler ile onların tarihi önemini dikkate alarak ortaya koymaya çalışmıştır. Bu türden çalışmaların genişletilmesi tarihî bilgileri artırma noktasında önemli olacağı gibi hâkimiyet kurmanın insan ve kültürü hususunda örnek teşkiline de katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet, Eroğlu Ahmet Hikmet (2007). "Papalık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, s.160-162
- Babinger, Franz (2013). *Fatih Sultan Mehmed Ve Zamanı*. Çev: Dost Körpe, İstanbul: Oğlak Yay.
- Barbaro, Giosafat (2005). *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*. Çev: Tufan Gündüz. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Bassano, Luigi (2011). *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. Çev: Selma Cangı, İstanbul: Yeditepe Yay.
- Başar, Fahamettin (1995). "Fetret Devri", *TDV İslam Ansiklopedisi C.2*, İstanbul 1995, s. 480-482
- Bauer, Susan Wise (2014). *Ortaçağ Dünyası: Roma İmparatoru Büyük Constantinus'un Hıristiyanlığı Kabul Etmesinden 1. Haçlı Seferi'ne*. Çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Alfa Yay.
- Busbecq, Ogier Ghislain de (2004). *Türkiye'yi Böyle Gördüm*. Ankara: Kesit Tanıtım.
- Canaye, Philippe Sieur De Fresne (2009). *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*. Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yay.
- Cardini, Franco(2011). *Avrupa ve İslam*. Çev: Gürol Koca, Literatür Yayınları, İstanbul 2004
- Chesneau, Jean (2012). *D'aramon Seyahatnamesi: Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu- Mezopotamya*. Çev. Işıl Erverdi, Ankara: Dergah Yay.
- Clavijo, Gonzalez de Ruy (2007). *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*. Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: KesitYay.
- Eliade, Mircea (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*. Çev: Ali Berktaş, İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Emecen, Feridun (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Filozof, Konstantin (2008). *Stefan Lazareviç: Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu*. Çev. Hüseyin Mevsim, İstanbul: Kitap Yay.
- Hammer, Joseph von (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C.1*. Çev: Mustafa Batı Müftüoğlu, İlgî Kültür, Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008
- Heberer, Michael (2003). *Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları*. Çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yay.
- Housley, Norman (2016). *Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi*. Çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Alfa Yay.
- İnalçık, Halil (2006). "Murad 2", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul , s. 164-172
- Jorga, Nicolae (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 1*. Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul:Yeditepe Yay.
- Jorga, Nicolae (2015). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 2-3*. Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yay.

- Le goff, Jacques (2015). *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. Çev. Hanife-Uğur Güven, Ankara: Doğu Batı Yay.
- Lybyer Albert Howe (2011). *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*. Çev: Seçkin Cılızoğlu, İstanbul: Sarmal Yay.
- Mitrovic, Vratislav Vâclac (1981). *Anılar: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*. Çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul: Karacan Yay.
- Nicolay, Nicolas de (2014). *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğu'nda*. Çev.Şirin Tekeli ve Menekşe Tokyay, İstanbul: Kitap Yay.
- Önalp, Ertuğrul (1994). *İspanyol Gezginini Pero Tafur'a Göre 15. Yüzyılın İlk Yarısında Türkler*. 10. Türk Tarih Kongresi C.5, Ankara, s. 2501-2514
- Ruelland, Jacques (2004). *Kutsal Savaşlar Tarihi*. Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: İletişim Yay.
- Runciman, Steven (1986-1987). *Haçlı Seferleri Tarihi Cilt 2: Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*. Çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Schweigger, Salomon (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. Çev: Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yay.
- Setton, Kenneth (1984). *Papacy and The Levant Volume 3: The Sixteenth Century*. Philadelphia: Ameri American Philosophical Society.
- Setton, Kenneth (1997). *Papacy and The Levant Volume 2: The Fifteenth Century*. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Simeon (2007). *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*. Çev. Hrand Andreasyan, İstanbul: Kesit Yay
- Turan, Şerafettin (1990). *Türkiye-İtalya İlişkileri*. İstanbul: Metis Yay.
- Üçel-Aybet, Gülgün (2010). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları 1530-1699*. İstanbul: İletişim Yay.
- Afyoncu, Erhan(Ed.) (2012). *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî Ve Pargalı İbrahim*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 1-2-3*. Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yay.

